

УДК: 351.851:005

[https://doi.org/10.32689/2617-2224-2021-1\(26\)-43-61](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2021-1(26)-43-61)

Клочко Олексій Анатолійович,
аспірант кафедри публічного адміні-
стрування, Міжрегіональна Академія
управління персоналом, 03039, м. Київ,
вул. Фрометівська, 2, тел. +38 (044) 490
95 00, e-mail: olexiy.klochko@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-3482-5054>

Клочко Алексей Анатольевич,
аспірант кафедри публічного админи-
стрування, Межрегиональная Ака-
демия управления персоналом, 03039,
г. Киев, ул. Фрометовская, 2, тел. +38
(044) 490 95 00, e-mail: olexiy.klochko@
gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3482-5054>

Klochko Olexiy Anatoliyovych,
Postgraduated Student, Department of
Public Administration, Interregional Academy of Personnel Management, 03039, Kyiv,
Str. Frometivska, 2, tel.: +38 (044) 490 95 00, e-mail: olexiy.klochko@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3482-5054>

ГЕРОЇЧНІ МІФИ В БЕЗПЕКОВОМУ АСПЕКТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ПІДХІД “ІМАЖИНЕРА” Ж. ДЮРАНА

Анотація. Проаналізовано героїчні міфи у контексті безпекового сучасного етапу розвитку українського суспільства.

Сучасна ситуація у сфері міжнародної безпеки характеризується глибокими змінами, пов'язаними, насамперед, з активізацією інтеграційних процесів на глобальному і регіональному рівнях. Процеси глобалізації наклали відбиток на всі сфери світової цивілізації, зокрема оборони й безпеки. Сучасні глобалізаційні процеси мають визначальний вплив на міжнародну, регіональні і національні системи безпеки та несуть у собі поряд із новими можливостями низку новітніх загроз. Україна в цій ситуації не є винятком.

Дослідження соціальних структур і соціальних процесів за допомогою подвійної герменевтики в парадигмі “логос/міфос”, що запропонував Ж. Дюран, істотно розширює інтерпретаційні, семантичні та прогностичні можливості наукових досліджень, у тому числі в аспекті аналізу, прогно-

зування та конструювання соціальних структур українського суспільства. Вивчення структур колективного несвідомого дасть змогу пояснити низку процесів на етапі переходу суспільства до нових соціальних форм.

Наголошено, що міф є першим рівнем структурування уяви. Він може набиратися енергією і зношуватися. Це, з одного боку, компонент колективного несвідомого, з другого — що піддається осмисленню та усвідомленню.

Оскільки в перехідних суспільствах існує здебільшого динамічна рівновага, міфи завжди супроводжують цю сферу. Політичний міф може містити містифікований і спотворений образ конкретної політико-економічної ситуації, що не відповідає дійсності. Завдяки цьому носії образів можуть ідеалізуватися або дискваліфікуватися.

Трансформаційність, перехідність українського суспільства ускладнюється тривалою несформованістю політичної культури демократичного та національно-свідомого характеру населення всієї України, однак на сучасному етапі можна констатувати тенденцію прискореного руху суспільства у заданому напрямі.

Ключові слова: героїчний міф, трансформація суспільства, підхід “імажинера” Ж. Дюрана, публічне управління, публічна безпека.

ГЕРОИЧЕСКИЕ МИФЫ В БЕЗОПАСНОМ АСПЕКТЕ ТРАНСФОРМАЦИИ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА: ПОДХОД “ИМАЖИНЕРА” Ж. ДЮРАНА

Аннотация. Проанализированы героические мифы в контексте безопасности современного этапа развития украинского общества.

Современная ситуация в сфере международной безопасности характеризуется глубокими изменениями, связанными, прежде всего, с активизацией интеграционных процессов на глобальном и региональном уровнях. Процессы глобализации наложили отпечаток на все аспекты мировой цивилизации, в частности обороны и безопасности. Сегодня глобализационные процессы имеют большое влияние на международную, региональные и национальную системы безопасности и несут в себе новые возможности и ряд новейших угроз. Украина в этой ситуации не является исключением.

Исследование социальных структур и социальных процессов с помощью двойной герменевтики в парадигме “логос/мифос”, который предложил Ж. Дюран, и существенно расширяет интерпретационные, семантические и прогностические возможности научных исследований, в том числе в аспекте анализа, прогнозирования и конструирования социальных структур украинского общества. Изучение структур колективного бессознательного позволяет объяснить ряд процессов на этапе перехода общества к новым социальным формам.

Отмечено, что миф является первым уровнем структурирования воображения. Он может набираться энергией и изнашиваться. Это, с одной стороны, компонент колективного бессознательного, с другой — что поддается осмыслению и осознанию.

Политический миф может содержать в себе мистифицированный и искаженный образ конкретной политико-экономической ситуации, не соответствовать действительности. Благодаря этому носители образов могут идеализироваться или дисквалифицироваться.

Переходность украинского общества осложняется длительной несформированностью политической культуры демократического и национально-сознательного характера населения всей Украины, однако на современном этапе можно констатировать тенденцию к ускоренному движению общества в заданном направлении.

Ключевые слова: эгероический миф, трансформация общества, подход “имажинера” Ж. Дюрана, публичное управление, публичная безопасность.

HEROIC MYTH IN THE SECURITY ASPECT OF TRANSFORMATION OF UKRAINIAN SOCIETY: THE “IMAGINER” APPROACH OF G. DURAND

Abstract. The article is dedicated to analysis heroic myths in the security aspects of modern Ukrainian society.

The current international security situation is characterized by profound changes which are primarily related to the intensification of integration processes at the global and regional levels. Globalization processes have imprinted all spheres of world civilization, in particular defense and security. Today, globalization processes have a decisive influence on international, regional and national security systems and carry a number of emerging threats along with new opportunities. Ukraine is no exception in this situation.

The study of social structures and social processes using double hermeneutics in the “logos/mythos” paradigm, proposed by G. Durand, significantly expands the interpretive, semantic and prognostic capabilities of scientific research, including in the aspect of analysis, prediction and design of social structures of Ukrainian society. The study of the structures of the collective unconscious allows us to explain a number of processes at the stage of the transition of society to new social forms.

Myth is the first level of imagination structuring; it can gain energy and wear out. This, on the one hand, is a component of the collective unconscious, and at the same time something that lends itself to reflection and awareness.

As dynamic equilibrium is mainly suspended in transitional society, myths always accompany this sphere. The political myth may contain a mystified and distorted image of a specific political and economic situation, not correspond to reality. Thanks to this, image carriers can be idealized or disqualified.

The transformation and transition of Ukrainian society is complicated by the long non-formation of the political culture of the democratic and national-conscious character of the population of the whole of Ukraine, but at the present stage we can state the trend of accelerated movement of society in a given direction.

Keywords: heroic myth, transformation of society, the “imager” approach of G. Durand, public management, public security.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. Українське суспільство наразі знаходиться на етапі трансформації та реформування майже всіх інструментів й інституцій функціонування держави.

За сучасних умов протидіяти глобальним загрозам можна лише глобальними засобами, можливості для яких створює система міжнародних відносин. Головними формами такої протидії є залучення зовнішніх ресурсів, мобілізація міжнародної підтримки та формування мережі міждержавних союзів і стратегічних партнерств для досягнення стратегічних цілей та реалізації пріоритетів національної безпеки; підтримка взаємовигідних і динамічних відносин з провідними державами, інтеграційними об'єднаннями й системами колективної безпеки сучасного світу, передусім США та НАТО.

Формування та реалізація в Україні державної політики національної безпеки є чи не найголовнішою проблемою ефективного управління суспільством, що трансформується. Українська політична практика засвідчує, що технологія реалізації доктрин, стратегій, концепцій і програм державної політики у сфері національної безпеки об'єктивно має інтегрувати всі компоненти політичної активності держави і базуватися на ґрунтовних теоретичних засадах.

Обравши євроінтеграційний курс та визначивши вступ до НАТО своїм стратегічним пріоритетом, Україна має орієнтуватися передусім на стратегію розвитку країн-учасниць НАТО в безпековій сфері.

Зміни, які відбулися в українському суспільстві від осені 2013 року

(анексія Криму), призвели до переосмислення й оновлення уявлень про Україну та українців як у самих громадян держави, так і у світовій спільноті. Громадянська складова у системі національної безпеки України, війна на Сході України показали, що суспільство має бути не тільки споживачем безпеки, а й учасником її збереження та посилення в умовах загроз незалежності держави. Події, що сталися в Україні після Революції Гідності, на жаль, проілюстрували недостатню спроможність органів державної безпеки протистояти впливу Російської Федерації на ситуацію в Україні й подальшому її вторгненню на українську територію. Це зумовило потребу оцінити стан національної безпеки країни, оскільки можливість появи реальної воєнної загрози Україні не розглядалася раніше як загроза її національній безпеці.

Важливим завданням для Української держави постає побудова єдиного національного міфу, який повинен об'єднати та згуртувати націю задля швидкого й успішного подальшого розвитку. У сфері безпеки національні міфи підпадають під категорію політичного міфу, адже саме вони визначають особливості формування інституцій та законів нації. Проблемні аспекти національної безпеки, як віддзеркалення стану суспільно-політичного життя, часто співвідносяться з наслідками неуспішних пошуків соціально-політичних цінностей, які могли б об'єднати суспільство. Тому питання єдиного державного позитивного міфу в цьому контексті є досить актуальним.

Загальні науково-практичні за-сади державного управління у сфе-рі національної безпеки підлягали дослідженню в численних працях вітчизняних і зарубіжних науков-ців, зокрема таких, як: С. Андреев, О. Власюк, В. Горбулін, С. Домб-ровська, Н. Косолапов, Я. Малик, В. Ліпкан, В. Мамонов, С. Павлен-ко, С. Пирожков, Г. Пономаренко, І. Проценко, І. Руснак, Г. Ситник та ін. У різні часи міфи досліджува-ли такі видатні вчені, як: Евгемер, Дж. Віко, Ф. Шеллінг, М. Мюлер, О.Потебня, Дж. Фрейзер, К. Леві-Строс, Е. Кассієр, З. Фрейд, К.-Г. Юнг, Є. Мелетинський, Н. Фрай та багато ін. Незважаючи на це, пробле-ма використання героїчних міфів як підґрунтя регулювання безпеки кра-їни ще залишається поза увагою нау-ковців. Новим для вітчизняної науки буде аналіз окресленої проблеми в межах підходу імажинера Ж. Дюра-на.

Наукові доробки Ж. Дюрана ві-діграли величезну роль у детермі-нації “соціології уяви” (“соціології глибин”), у якій суспільство отри-мує додатковий глибинний вимір — “уявної соціальної дійсності”. Соціо-логія уяви є гранд-теорією, що може бути корисною в процесі вивчення архаїчних і традиційних суспільств, а також спільнот епохи модерну і постмодерну для розуміння особли-востей їх соціального часу і структур соціального простору. Підхід імажи-нера Ж. Дюрана трактує категорію “імажинеру” як конструктора соці-альної реальності в різних соціумах, а також і самої соціальної реальності як “антропологічного траекту”, що обумовлює соціальні взаємодії і соці-

альні зміни. Уява як колективне не-свідоме змістовно включає в себе три групи міфів — героїчні, драматичні і містичні, а також два режими мі-фів — денний і нічний.

В основі наукових поглядів Ж. Дюрана лежали розробки учас-ників гуртка “Еранос”, зокрема Г. Башляра, К. Леві-Стросса. Г. Баш-ляр прийшов до висновку, що в ос-нові наукових відкриттів покладена система уявних образів. Варто змі-нити характер образів — і змінить-ся погляд на фізичну картину світу. Значення праць Ж. Дюрана полягає, насамперед, у тому, що він зміг уза-гальнити основний зміст дискусій “Ераносу” і спрямувати їх у сторону переосмислення значення міфу після багатьох століть домінування раці-ональної і логоцентричної європей-ської культури і науки. Інтегральна теорія Ж. Дюрана систематизувала знання у сферах міфології, психоло-гії, етнології в контексті класичних соціологічних теорій для обґрунту-вання “антропологічних структур уяви” [1, с. 274–293].

Роботи учасників гуртка “Еранос” мають вирішальне значення для по-будови соціології уяви як соціологіч-ної гранд-теорії. Саме до них апелює ця теорія, коли виникає потреба опи-сати загальні структури міфу, окремі міфологеми або топіку колективного несвідомого.

Метою дослідження є обґрунту-вання необхідності використання ге-роїчних міфів у безпековому аспекті трансформації українського суспіль-ства на основі підходу імажинера Жильбера Дюрана.

Виклад основного матеріалу до-слідження. Дослідження проблема-

тики державного управління крізь призму героїчних міфів особливо актуальне для визначення перспектив розвитку відносин у контексті зовнішньої та внутрішньої політик, з точки зору зміцнення суверенітету, незалежності та територіальної цілісності Української держави шляхом забезпечення безпеки країни разом з європейською спільнотою через приєднання до НАТО. Такий підхід сприятиме підвищенню дієвості публічного управління в безпековій сфері.

З урахуванням низки викликів 2020 року та в умовах складнопрогнозованості розвитку українського суспільства методологічно цінним буде механізм додаткового глибинного виміру українського суспільства, що передбачає підхід імажинера. Повернення до колективного несвідомого завжди було певним запобіжником для невизначеності й аномії в умовах криз. Ж. Дюран пропонує відштовхуватися від розуміння міфу як первинного явища та можливістю за допомогою міфу пояснити раціональний компонент дійсності, а не навпаки.

Апеляція до міфів, асоціацій, реакцій, рефлексів, символів, архетипів і т. д. пояснює багато фундаментальних філософських, соціологічних, релігійних, гносеологічних і психологічних проблем. Підхід постановки імажинера в центрі антропологічної структури допомагає проаналізувати міфологеми, розсіяні в соціальних інститутах, відносинах, відображаючи глибинні властивості уяви.

Міф є віссю антропологічного траекту. “Антропологічний траект” у розуміння Ж. Дюрана — це те, що

знаходиться між суб’єктом та об’єктом уяви; а також стійка рівновага між організмом і комплексом умов, що впливають на нього”.

Ж. Дюран розділяє зміст уяви на три групи міфів (героїчні, драматичні та містичні). Вчений пропонує виділити два режими уяви:

- 1) “diurne” (фр. “денний режим”);
- 2) “nocturne” (фр. “нічний режим”). Далі ми будемо користуватися спеціальними термінами “діурну” і “ноктюрн” [1, с. 275].

Діурн, “денний режим”, включає в себе тільки одну групу міфів — героїчні міфи. Ноктюрн, “нічний режим”, складається з двох груп міфів (драматичних і містичних) [2; 3].

Три групи міфів відповідають одному з трьох фундаментальних, домінантних рефлексів новонародженої істоти. Рефлекси вже в дитячому віці закладають основні моделі відносини. Діурн — це міфи диференціації та розрізнення (у новонародженого — це розрізнення кольорів, тактильних імпульсів, звуків, запахів і т. д.). Класичним носієм діурну в міфології є Герой. Саме герой кидає виклик смерті, розриває баланс звичного рутинного буття, додає у побут горизонти стратегічного. Герой немислимий без боротьби і сутичок з Іншими, з Ворогами. У розумінні Ж. Дюрана, діурн та героїчні міфи за функціональним складом є синонімами, вони прикметно відображають властивості денного режиму імажинера [1].

Сюжети битв, переслідувань, поєдинків з противником, міфічними істотами, образи солдатів, воїнів, військової техніки, агресивних ворогів, нападаючих хижаків, вовків, тигрів,

монстрів, сцени насильницького захоплення та розподілу відображають різноманітні варіації “режиму діурну” [4].

“Героїчний міф” співвідноситься у Ж. Дюрана з рефлексом вставання дитини на ноги. Уява виявляється у вертикальному ставленні до світу. Тут формується психологічний масив боязні впасти, але разом з тим воля триматися вертикально, прагнення піднятися та линути нескінченно вгору (звідси стійка тема польотів у мріях і сновидіннях). Діурн має пряме відношення до дня, світлого часу доби [5]. Тому цей режим імажинера пов’язаний з явищем світла й різноманітними образами, фігурами і явищами, що мають відношення до світла. Це сонце, світила, денне небо. При світлі дня предмети виглядають чітко та контрастно. У структурі імажинера світло асоціюється з вертикальною орієнтацією і, відповідно, сюжетами польоту. Ця особливість прикмено віддзеркалює спрямованість героїчних міфів у напрямі мотивації розвитку, руху вперед, догори, прогресу. Тому героїчні міфи є досить зручним методологічним інструментарієм для легітимації цілей прогресу та напрямів суспільного розвитку.

У режимі діурну опозиції загострені і доведені до максимуму. Це дещо спрощує сприйняття і визначення доброго і злого, Героя та Іншого. Образи найбільш небезпечних тварин відтворені у героїчних міфах — таких, яких немає в реальному житті — дракони, монстри, що узагальнюють відразливі сторони всіх тварин. Герой зміцнює свою ідентичність (а траєкт зміцнює суб’єктність), пере-

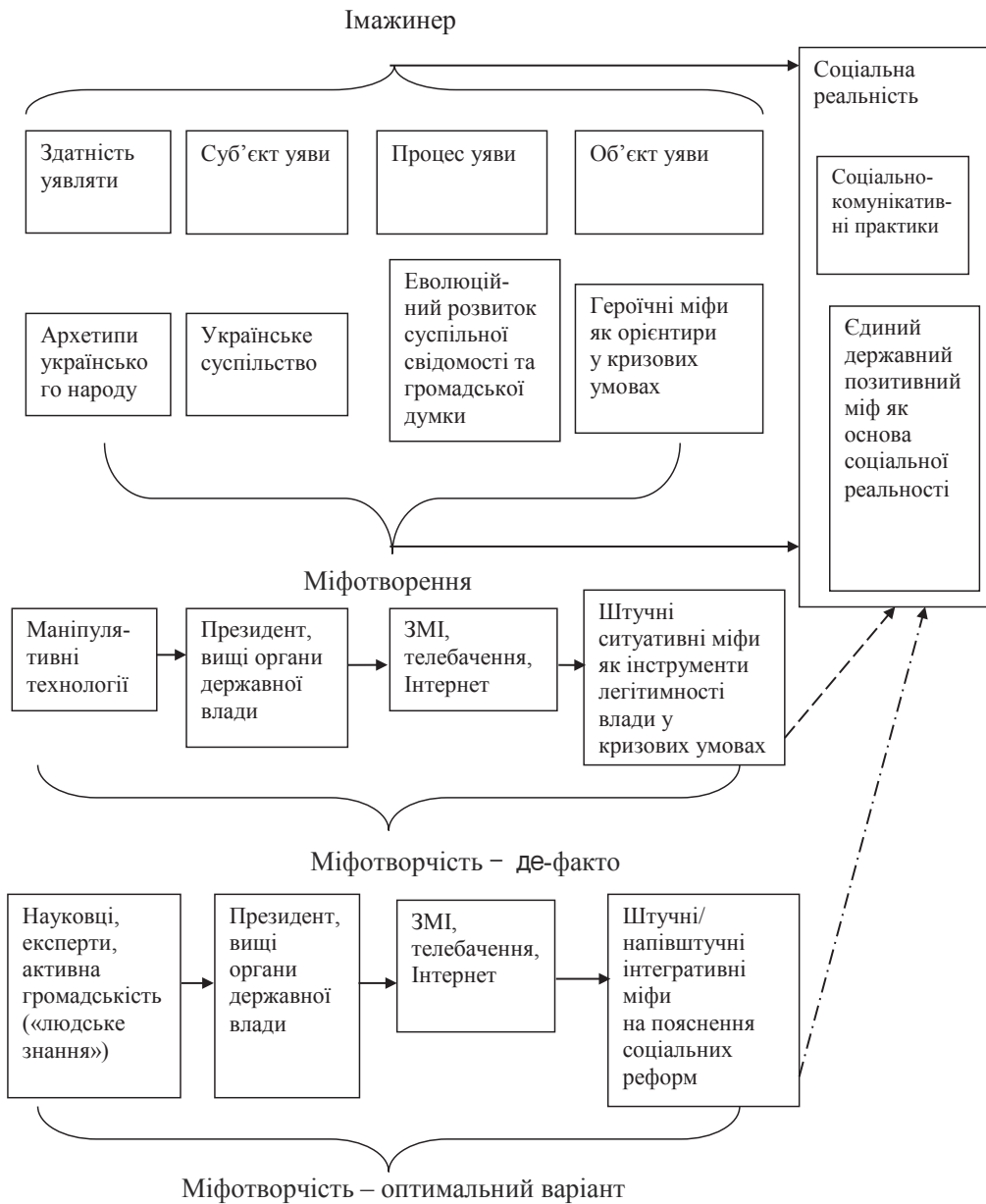
магаючи Іншого, нівелюючи будь-які натяки на невпевненість і сумніви, зміцнюючи власну цілісність.

Режим діурну — це переважно режим дуалізму [1, с. 276]. Дуалізм міфу може проявлятися на всіх рівнях — релігійному, моральному, політичному, соціальному. Увесь зміст героїчного міфу — це нескінченна і абсолютна війна дня проти темряви. Режим діурну пов’язаний з маскуліністю, тобто мужністю, особливим психологічним, соціальним, культурним типом, який утілює в собі комплекс асоціацій і парадигмальних жестів героїчного початку. До реального анатомічного образу чоловіка цей образ може не мати прямого відношення, так як у різних культурах чоловіки співвідносяться з різними режимами уяви. За К. Юнгом, він скоріше відповідає анімусу.

Маскуліність може проектуватися у культуру, соціум, політику, релігію, породжуючи маскуліність систем. У 2016 р. в Україні було проведена оцінка рівня маскуліності суспільства (EILAB at the University of Ontario Institute of Technology та Collaboritsi). За результатами дослідження рівень маскуліності українського суспільства — 27 %, що засвідчує значний невикористаний потенціал героїчних міфів, щоб мотивувати поведінку в суспільстві маскулінного типу — вольову, відповідальну, мужню, переконану, впевнену, ідейну.

Узагальнимо теоретичні можливості використання підходу імажинера до українських реалій.

Різні суспільства, які мають різну організацію структури уяви, разом із тим існують в різних просторо-

Межі застосування підходу імажинера Ж. Дюрана до вітчизняних реалій

во-часових континуумах. З точки зору соціології, час і простір мають соціальну, а, отже, “уявну” сутність. Якщо Декарт та І. Кант не надавали зображенню взагалі жодної ролі, то Ж. Дюран переконує, що уява пер-

винна. Реальний світ є результатом вільної гри уяви. Український імажинер оперує з часом, яке є багатошаровою структурою, де поєднуються народно-архаїчні, релігійні, політичні та

раціонально-наукові пласти, що сукупно створюють алгоритм сприйняття українським суспільством своєї соціальної історії.

“Антропологічний траект” — це надання самостійного онтологічного статусу тому, що знаходиться “між” суб’єктом і об’єктом уяви, природою і культурою, між несвідомим і свідомим, між проектом (майбутнім) і історією (минулим) [5]. “Траект” — це “схема”, “маршрут”, “траєкторія” руху, результатом якої є ідентичність.

Робота ЗМІ в сучасних умовах — це наче запалення “священної” свічки та сильний процес активізації уяви. На процес запалення свічки в сучасній Україні впливають певні політичні групи, пов’язані із олігархічними кланами та контролем інших держав.

Розрізнені міфологічні образи демократії, що зародилися в українському суспільстві на початку 90-х рр. XX ст., не змогли створити цілісної концептуальності і, як наслідок, мобілізувати суспільство через свою відірваність від архаїчних елементів національної культури. Для того, щоб ефективно впливати на людей, міфи мають резонувати з існуючими стереотипами колективної пам’яті та ментальними стереотипами.

Активізацію соціальної міфотворчості за участі науковців (соціологів, істориків, антропологів і т. д.) як важливого чинника суспільних змін, правильніше зображувати не стільки “відродженням” застарілих міфічних форм, скільки трансформацією самого феномену міфу та набуття ним новітніх метаісторичних обрисів відповідно історичним та сучасним особливостям розвитку україн-

ського суспільства. За такою логікою міфотворчості є велика вірогідність створення інтегративних міфів на підтримку єдності країни та легітимізації смислів політики системних реформ (див. схему). У контексті довготривалих та еволюційних процесів міфотворення, такий широкий процес міфотворчості інтелектуального характеру сприятиме створенню єдиного позитивного державного міфу в Україні.

Натомість, міфотворчість за активної участі зацікавлених політиків та ЗМІ — досить недалекоглядна, дезінтегративна, що призводить, в основному, до появи ситуативних міфів. Цей процес не є настільки сильним, щоб призвести до формування довготривалого героїчного міфу українського народу як прототипу об’єднавчого єдиного державного позитивного міфу.

У міфі, і в мозаїчно-резонансному світі масової комунікації відбувається злиття загального, особливого та одиничного у діалектичну цілісність. Як міф, так і масова комунікація сприяють виникненню феномену глобальної ідентичності, причетності до всього, що відбувається у світі. Засоби масової комунікації, таким чином, є потужним джерелом поширення міфів, кінцевою метою маніпуляцій, метою яких є створення і підтримка певної політичної міфології.

Міф, за К. Юнгом, є, шляхом індивідуалізації. Героїчний міф — це інструмент для своєрідної “індивідуалізації спільноти”. Глорифікована і героїзована війна на Сході України наразі теж поступово набула окремих рис міфу, який мав працювати на згуртування людей для підтрим-

ки влади та армії, що були помітно слабкими. Міф мав підкріпити віру в правильність дій керівництва країни на військовому фронті та можливість української армії, актуалізувати поняття честі військового. Взагалі, у базовому політичному (національному) міфі важко відокремити державну й військову сферу (вони збігаються за такими цінностями, як стійкість, могутність, сила). Зараз українське суспільство знає багато прикладів самопожертви і доблесті військових — за вдалого символічного оформлення таких у вигляді міфів вони будуть здатними справно слугувати позитивними орієнтирами для стимулювання свідомої громадянськості. Однак, слід зважати на потребу наявності *історичного підґрунтя для конструювання міфів, адже зосередження на рівні поточного моменту це — короткотермінова перспектива.*

У кризові переломні моменти відбувається активізація в міфологічному мисленні певних міфічних структур. Зокрема, цей процес розгортається в трьох напрямках:

1) втрата особистістю власної ідентичності, яка мотивує до пошуку нових форм і способів ідентифікації з соціальним середовищем. Адже для міфологічної свідомості характерна форма *самоідентифікації особистості через злиття з групою.* Для ідентифікації зі спільнотою, яка сприймається як “ми”, велике значення має образ Іншого, ворогів і противників;

2) активізація міфологічних структур масової свідомості, як персоніфікація уявлень про причини змін, які відбуваються в суспільстві і які далі переростають в образи “до-

брих” і “злих” сил, “героя” і “ворога”. Міфологічна логіка не визнає можливості існування безособової, об’єктивної причини події або явища. Тому домінуючим у такій ситуації стає архетип “героя”, на основі якого створюється позитивний імідж суб’єкта політики. У цій роботі ми використовуємо Героя на позначення великого історичного суб’єкта — всього народу;

3) активізація міфологічних уявлень про час і простір. У такі періоди політична еліта пропонує шлях до світлого майбутнього або повернення до старої моделі політичного життя.

Одним із компонентів колективного несвідомого українців є архетип анігілятивної рівності. Останній передбачає першочергове задоволення для особи/спільноти тих потреб, реалізація яких гарантує яскраве видовище. Людина розчиняється в задоволенні, забуваючи про необхідність підтримання потрібних показників соціального контексту.

Важливо, що за результатами досліджень етнопсихологів 42 % українців характеризувалися ознаками динарського прототипу колективної несвідомості (сміливість, чесність, воля), 31 % — остійського (нерішучість, відсутність власної думки), 27 % — поєднанням динарського та остійського. Таке поєднання виглядає когнітивним дисонансом, насправді — це відображення віртуальної реальності суспільної свідомості українців як тенденції ХХІ ст. Адже сучасна людина на 40–50 % живе віртуально (рейтингові телепрограми, інтернет), тому А. Ульяновський у праці “Міфодизайн реклами” вису-

ває концепцію Т-міфології (міфології споживачів сучасного інформаційного суспільства).

Прослідкуємо основні положення теорії Ж. Дюрана для вирішення завдань дослідження у безпековому аспекті теми.

У суспільстві перехідного типу процеси цілеспрямованого створення міфів виступають основами проголошених назрілих реформ. Міф є природнім захисним механізмом, що в суспільній свідомості здатний знівелювати суперечності реальної дійсності. Тому міф є особливо зручним засобом ретрансляції суспільних цінностей для трансформаційного періоду розвитку суспільства та супроводжуваних його ціннісних конфліктів.

На думку К. Леві-Строса [6], мета міфу — дати логічну модель для вирішення певного протиріччя модифікації суспільної свідомості. Тому згідно з поглядами В. Кравченка [7] для популяризації нового політичного міфу не потрібно розвінчувати всі реліктові та осучаснені міфи, що накопичувалися роками. Достатньо створити хаос у головах людей і через нього проникнути до основ суспільної свідомості, а після цього запропонувати нову концепцію світосприйняття.

В основі сучасного міфу закладена архітектоніка архаїчних міфів, що поряд з очевидною дієвістю сучасних міфів часто спричинює протиріччя в модифікаціях суспільної свідомості. Адже в новому, динамічно змінному контексті розвитку суспільних відносин не всі випробувані історією архетипи спрацьовують так ефективно, як раніше. У періоди невизна-

ченості стан напружених очікувань суспільства активізує суспільні механізми міфотворення на противагу міфотворчості. Завдяки міфологізованій свідомості і віртуалізованій нею реальності особа спочатку в уявній, а потім і в справжній дійсності навчається вирішувати проблеми і перемагати ворога. Тому, щоб штучний міф був дієвим, міфологеми його складу мають відповідати ментальності та структурі колективного несвідомого об'єкта, на який спрямовано міфологічних вплив.

Сучасній політичній свідомості України, до того ж, притаманний низький ступінь довіри населення до державних інститутів влади, ігнорування законних способів розв'язання конфліктів, переважання емоційних регуляторів у політичній діяльності [8]. Політична культура українців має суперечливий, еkleктичний характер, відзначається відсутністю чіткої спрямованості політичного розвитку та пріоритетів внутрішньої і зовнішньої політики, зростання соціального песимізму та наявності синдрому дива, що послаблює політичну волю людини.

Значна кількість негативних явищ, які є складовими суспільної свідомості сучасного українського суспільства, свідчить як про надскладне минуле, так і про те, що сьгоднішні політичні і соціально-економічні тенденції (внутрішньо-державні і глобальні) поки що недостатньо сприяють національній єдності. Загроза територіальній цілісності України об'єднала український народ як раціональними ідеями (дати кредит довіри новим лідерам, допомогти армії, терпляче

і з розумінням ставитися до економічних проблем в умовах війни), так і міфами: природними (Україна — єдина) та штучними (міф перемоги на Сході, українська армія — героїчна).

Загалом, змінна динаміка аксіологічного поля перехідного суспільства зумовлює значні труднощі в масовій свідомості, що найчастіше виявляються у формах апатії, аполітичності, розгубленості, виникненні екстремізму, зневіри та розчарування “в новому”, а поляризація масових настроїв від повної пасивності до радикальної активності видається неминучою. Змінність політичної атрибутики, таким чином, носить ціннісно амбівалентний характер, що покладає відповідальність на всіх суб’єктів соціально-політичного життя.

Сучасність конструюється політичними міфами як технологіями управління колективною свідомістю. Загалом соціальний Логос, що аналізується класичною наукою, є лише острівцем посеред океану Міфоса (котрий зумовив саме таку логосну структуру). Ж. Дюран таке розуміння пояснював через теорію “імажинера” (фр. *l’imaginaire* уявний) — підхід первинної цілокупності, яка притаманна природі *sapiens* [9, с. 227], що робить поняття “сучасна людина” цілком відносним.

Дослідник А. Лосєв дав влучну характеристику міфові: “Міф це саме життя... Міф не є ідеальне буття, проте життєво відчутна і творча, реальність і тілесна дійсність” [10, с. 404]. Міф не лише допомагає здійснити комунікацію із зовнішнім світом, зокрема “...визначальним для міфу є не предмет його повідомлення, а спосіб,

у який воно висловлюється; у міфові є формальні кордони, але немає субстанціональних” [11, с. 265].

Людина є штучною істотою, породженою не природою, а самопородженою через культурні винаходи, такі як ритуали, міфи, магія тощо, які не є теорією світу, а є способом конструювання людини із природної, біологічної сировини [12, с. 47]. Міф як “машина культури” (М. Мамардашвілі) — це місток між природою та цивілізацією, що конструює саму людину через формування її світогляду, внутрішньої “картини світу”. Опановуючи внутрішній світ людини, міф маніпулює нею, занурюючи у специфічну міфологічну реальність, котру вона усвідомлює як достовірну. У цьому визначенні функції “священного” й політичного міфу збігаються.

В умовах соціальних потрясінь політичні міфи виступають гарантом того, що певну спільноту (в процесі реалізації революційних змін) не буде роз’єднано та знищено. Політичний міф дає людині можливість ідентифікації з колективом за будь-яких нестабільних умов, в тому числі і тоді, коли особа не може сама пережити та осмислити глибину докорінних трансформацій, що відбуваються. І лише причетність до якогось великого колективу через певний природний чи штучний міф додає людині впевненості та життєвих сил. Однак, за таку впевненість, особа, як правило, жертвує (повністю чи частково) своєю індивідуальністю, хоча можливими є окремі випадки, коли міфи суттєво емоційно посилюють окремих індивідів. В періоди стабільності раціональна організація менше по-

требує політичних міфів (складно переконати суспільство продовжувати експериментувати навіть тоді, коли і так все добре). У періоди нестабільності — раціональні аргументи слабнуть і припиняють приховувати старі міфічні концепції. Е. Касіерр зазначає, що міфи не можуть бути повністю видалені з свідомості суспільства, вони можуть бути лише пригнічені, щоб в певний момент знову актуалізуватись через потребу їхнього впливу на суспільну свідомість [13, с. 96]. На нашу думку, така точка зору більше стосується життєвого циклу базових або природних міфів, однак, аж ніяк не штучних, технологічних, особливо виборчих.

Кризова ситуація трансформації Української державності стала то-посферою продукування міфологем як реакції на виклики часу, пошуків засобів культурної адаптації та реабілітації. Міфологізація обумовлює феномени ментальності та ідентичності, адже ментальність стосується самоусвідомлення (менталітет самовираження), а ідентичність — переконання, що ґрунтується на співвіднесенні з раніше усвідомленими образами/моделями [9, с. 10]. Проте міф ґрунтується не на логіці, а на вірі, яку сповідує більшість населення.

Як зазначав Е. Касіерр, “двадцять століття породило “техніку” міфологічного мислення, що не має аналогів в історії. З цього моменту міфи почали винаходити і виробляти у тому самому сенсі і тими самими методами, як винаходять кулемети та бойові літаки. Міфи також почали використовувати з тією самою метою, що і бойову техніку, — для внутрішньої та зовнішньої війни” [14, с. 158].

Поширеним технологічним міфом тривалий час в Україні був міф про НАТО як агресивний блок, розроблений російською технологією у ролі засобу роз’єднання українського суспільства. Щоб тримати Україну у сфері свого впливу, у Росії розробили навіть кілька міфів про цей альянс з метою дискредитації цього органу та недопущення українців до вищого стандарту безпеки і рівня життя:

1) приєднання України до НАТО спричинить хвилі терористичних актів на території України;

2) приєднання України до НАТО зумовить перетворення України у військовий табір із іноземними військовими (хоча у НАТО немає власної армії, є армії країн-учасниць альянсу).

3) Україна як держава-член змушена буде відправляти своїх солдатів для участі у військових операціях (однак, у таких операціях беруть участь лише професійні військові. Наприклад, втрати СРСР в Афганістані становили 14 тис. осіб, в загальні втрати НАТО в Косово і Афганістані — 181 солдат).

Через засилля таких міфів не всі члени українського суспільства розуміли, що НАТО — це міжнародна організація рівних незалежних держав, у якій всі рішення приймаються консенсусом.

Ставлення до євроатлантичної перспективи було однією з головних чутливих тем до Євромайдану. Ця сфера також є одним із вимірів, у якій відбулися найбільш кардинальні зміни громадської думки у період від 2013–2014 рр.

Перша тенденція полягає у кардинальній зміні ставлення до ідеї

членства в НАТО загалом по країні. Противники приєднання до НАТО від 2005 р. до 2014 р. традиційно становили більшість. Станом на 2012 р. прихильників НАТО на гіпотетичному референдумі було би 26 %, противників — 61 % (за ймовірної явки 58,5 %) (табл. 1) [15].

Кардинальна зміна орієнтацій громадян щодо НАТО була зафіксована вже у червні 2014 р., коли частка противників скоротилася майже вдвічі, а прихильники вперше склали відносно більшість — 45 %. Очевидно, такою була стрімка реакція громадської думки на перебіг поточних на той момент подій — анексію Криму та початок агресії Росії на Донбасі. Надалі моделювання гіпотетичного референдуму демонструвало зростання підтримки ідеї членства України в НАТО з паралельним при цьому зменшенням частки тих, хто виступив би проти (при порівнюваних показниках очікуваної явки). Так, у липні 2015 р. “за” проголосували би 64 % учасників референдуму. Навряд чи можна знайти іншу суспільно-політичну тему, щодо якої відбувалися б в період 2014–2015 рр. такі істотні зміни громадської думки.

“Майдан” 2013–2014 років, що пройшов переважно під національ-

ними прапорами, антитерористична операція на Донбасі, а також активізація волонтерського руху по всій країні зумовили необхідність Українському народу визначитися з власним ставленням до поняття національна безпека.

Безумовно, відправною точкою для найбільш значущих за всю історію незалежної України трансформацій громадської думки щодо НАТО стала російська військова агресія 2014 року.

Друга тенденція відбулася впродовж 2014–2015 рр. У цей період зазнають змін не тільки кількісні, але і якісні показники громадської думки щодо НАТО. Саме орієнтація на приєднання до НАТО від 2014 р. превалює в українській громадській думці як головний варіант для гарантування безпеки держави (табл. 2) [15].

Зокрема, бачимо, що порівняно з 2012 роком частка тих, хто виступає за НАТО як ключову безпекову опцію, зросла більш ніж втричі: від 13 % у квітні 2012 р. до 46 % у листопаді 2015 р. Уже у травні 2014 р., одразу після анексії Криму та початку російської агресії на Донбасі, відбувся “стрибок” у “+20 %”. Згодом частка прихильних до членства в НАТО також зростала, але пер-

Таблиця 1

Якби Ви взяли участь у референдумі щодо вступу до НАТО, як би Ви проголосували? (% від тих, хто взяв би участь у референдумі)

	Грудень 2007	Грудень 2009	Квітень 2012	Червень 2014	Липень 2015
Проголосував би за вступ	31,8	21,0	26,2	45,4	63,9
Проголосував би проти вступу	52,8	59,7	60,6	36,4	28,5
Важко сказати	15,4	19,3	13,4	18,1	7,6

Який варіант гарантування безпеки був би, на Вашу думку, найкращий для України?, %

	Грудень 2007	Квітень 2012	Травень 2014	Вересень 2014	Грудень 2014	Липень 2015	Листопад 2015
Вступ до НАТО	18,9	13,0	32,6	43,6	46,4	35,9	45,7
Військовий союз з Росією та іншими країнами СНД	31,3	26,2	13,0	14,8	10,1	7,8	8,2
Військовий союз із США	–	–	1,5	–	–	3,2	3,4
Позаблоковий статус України	30,7	42,1	28,3	22,2	20,9	28,9	22,6
Інше	1,6	0,9	1,0	0,4	1,0	1,6	2,4
Важко сказати	17,5	17,8	23,7	19	21,7	22,6	17,6

ший злам мав місце саме на початку 2014 р.

При цьому показово, що висхідна динаміка спостерігалася не тільки в більш проатлантично орієнтованих регіонах Заходу і Центру, а й на Півдні та Сході України, і навіть на Донбасі, де перспектива євроатлантичної інтеграції раніше не знаходила відчутної підтримки і перебувала в діапазоні, близькому до показників статистичної похибки.

Політичні еліти в Україні, своєю чергою, спробували спіймати нову “хвилю” стрімко змінюваних суспільних настроїв щодо НАТО. І вже наприкінці 2014 року український парламент скасував так званий “позаблоковий статус” України, що був затверджений з подачі колишнього президента Віктора Януковича у 2010 році, хоча й не проголосив однозначного курсу на членство в НАТО [16]. Однак у лютому 2017 р. Президент України Петро Порошен-

ко в інтерв'ю для німецького видання зробив неочікувану заяву про намір провести референдум стосовно членства України в НАТО, апелюючи до актуальних тенденцій громадської думки [17]. Дещо пізніше з ініціативи Президента новий підхід у відносинах із НАТО був затверджений на рівні українського законодавства. Верховна Рада 8 червня 2017 р. внесла деякі законодавчі зміни у частині євроатлантичної інтеграції України, що визначили, зокрема, “набуття членства в Організації Північноатлантичного договору” як зовнішньополітичний пріоритет країни [18]. При цьому український Президент під час своєї зустрічі з Генеральним секретарем НАТО Єнсом Столтенбергом у липні 2017 р. відзначив, що “Україна має чіткий графік або “дорожню карту” того, що потрібно зробити, аби до 2020 року відповідати критеріям членства в НАТО” [18]. Таким чином, офіційний вектор по-

літики Києва щодо євроатлантичної інтеграції було поступово трансформовано відповідно до актуальних змін суспільних настроїв та тенденцій громадської думки.

Ураховуючи нові виклики та загрози, Альянс перетворився з військово-політичної організації на політико-безпекову структуру, яка об'єднує в систему колективної безпеки більшість країн євроатлантичного регіону.

Як засвідчує історія незалежної України, новостворені міфи не перетворювалися на дієву ідеологію, яка могла б стати основою формування нової політичної парадигми та системи політичних цінностей. Натомість, виникали утопічні проекти, які відвертають увагу громадськості від справжніх причин гальмування назрілих в трансформаційному контексті оновлень. Цьому певною мірою слугували і нові політичні міфи — міфи про демократизацію, про розвиток інститутів громадянського суспільства, що залишаються міфами, незважаючи навіть на певну їх легітимізацію правовими засобами.

Після подій Революції Гідності 2013–2014 рр. на очах у цілого світу було зруйнований міф про антипатріотизм українців. Поєднання ідеї національного розвитку, будівництва сильної самодостатньої національної держави, цілісності, єдності України на основі глибокого патріотизму з ідеєю євроінтеграції, цивілізаційного розриву з Росією наразі створює сприятливу основу для популяризації позитивних символів, міфів, інформаційних кодів, що допоможуть Україні швидко та успішно закінчити модернізаційні процеси.

З метою прискорення проведення політичних та економічних реформ, насамперед, у зміцненні безпеки країни через посилення боєздатності збройних сил, США надають активну допомогу Україні. Саме російська агресія значно активізувала увагу США до України й підсилала її статус стратегічного партнера при збереженні асиметрії інтересів сторін про що, зокрема, свідчить надання літального оборонного озброєння з боку Вашингтона та виділення щорічної оборонної допомоги.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Система публічного управління України має бути не лише максимально адаптованою до нових глобалізаційних умов розвитку, а й володіти потужним інструментарієм впливу на них, а також використання їх на користь реалізації національних інтересів. Це, у свою чергу, дасть змогу Україні виробити нову геополітичну стратегію, яка сприятиме її ефективному економічному, політичному та духовному розвитку.

Основою розбудови ефективної держави є формування парадигми спільних інтересів держави й суспільства, що передбачає утвердження системоутворювальних принципів захисту природних і громадських прав, свобод людини. Сприяння розвитку громадянських ініціатив має бути пріоритетним політичним і стратегічним завданням держави як умова її стійкості й ефективності, запорукою національної безпеки, опорою до внутрішніх і зовнішніх викликів.

Результати дослідження дають підстави для подальших звернень до

праць Ж. Дюрана для пошуку відповідей на сучасні виклики і по можливості розроблення прогнозів у сфері, пов'язаній з безпосередніми науковими інтересами автора щодо державного управління у безпековому аспекті аналізу проблеми.

У розумінні Ж. Дюрана, людина має буття і сенс тільки як антропологічний траект. Поза цього функціонального стану людина — абстракція, бездоказова гіпотеза. Міфос є структурована сукупність архетипів і символів, що відображає глибинні властивості уяви. Правильніше осягати логос і його структури, відштовхуючись від міфос. Міф, з одного боку, це сегмент уяви, структурний компонент колективного несвідомого, і, водночас, те, що піддається осмисленню, усвідомленню. Міф є вісь антропологічного траекта.

Міф є природнім захисним механізмом, що в суспільній свідомості здатний знівелювати суперечності реальної дійсності та може забезпечити внутрішнє відчуття безпеки, коли для цього немає належних зовнішніх обставин.

Наразі розуміння подій військової агресії на Сході України формується за допомогою уяви та штучних міфів. Однак ми констатуємо наявний невикорисаний потенціал штучних інтегративних міфів, що дає змогу їх використовувати з корисною метою — для консолідації суспільства та легітимації політики системних реформ в Україні.

Важливо у процесі міфотворчості нівелювати вплив маніпулятивних технологій, а до розробки міфів залучати фахівців-учених, що допоможуть обґрунтувати: міфоси/

міфологеми з опертям на історичні особливості формування колективного несвідомого українського суспільства (1), актуальність закликів до дії, зважаючи на стан сучасних проблем розвитку суспільства (2), доречність і обґрунтованість визначення довгострокових перспективних надихаючих цілей розвитку Української держави (3).

Для суспільства важливими є спрямовуючі сенси далекоглядного характеру, що допомагають зрозуміти складнощі процесу реформ та їх значення для майбутнього розвитку соціуму і держави.

Українське суспільство потребує героїчних міфів, що можуть бути покладені в основу української ідеї, відобразитимуть роль України у світі, її історичну місію та перспективну роль. Підхід імажинера дозволяє досить комплексно проаналізувати героїчний міф (режим діурну), зрозуміти значення кожного компоненту міфу та логіку його змісту.

Міф є джерелом та осердям ціннісної енергетики волевиявлення прав і свобод народу. Героїчні міфи є інструментом ідентичності спільноти. Часто міф про свободу детермінують універсальним змістом єдиного державного об'єднано-позитивного міфу.

Героїчні міфи — це запобіжники поглиблення кризових явищ суспільного розвитку, що важливо для безпекового аспекту розвитку українського суспільства наразі. Україні потрібні добрі історії про успіх і розбудову моралі та неувяні перемоги. Останніх можна наразі, зокрема, досягнути, уявно осягнувши історичну велич і масштаб майбутньої місії

Українського народу у світі, саме за допомогою героїчного міфу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Durand G.* Les Structures anthropologiques de l'imaginaire. Paris: Dunod, <https://doi.org/10.3917/dunod.duran.2016.01>. 560 p.
2. *Durand G.* Beaux-arts et archétypes. La religion de l'art. Paris: P.U.F., 1989.
3. *Durand G.* Figures mythiques et visages de l'oeuvre: de la mythocritique à la mythanalyse. Paris: Dunod, 1992.
4. *Durand G.* Introduction à la mythodologie. Paris: Albin Michel, 1996.
5. *Durand G.* L'imaginaire. Essai sur les sciences et la philosophie de l'image. Paris: Hatier (Optiques), 1994.
6. *Леву-Строс К.* Структурная антропология. М., 1983.
7. *Кравченко В.* Соціально-політичний міф як елемент державного управління в умовах світової економічної кризи // Сучасна українська політика. Політика і політологи про неї. К.: Укр. центр політичного менеджменту, 2009. Вип. 18. С. 150–160.
8. Зведені результати досліджень Фонду “Демократичні ініціативи” ім. Ілька Кучеріва [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-pro-natonoviy-poglyad>.
9. *Наваррия Давиде.* Символическая антропология. Человек религиозный и его опыт священного / Пер. с итал. И. Варжанской. К.: Дух і Літера, 2016. 376 с.
10. *Лосев А. Ф.* Диалектика мифа / Общ. ред. А. ТахоГоди, В. Троицкий. М.: Мысль, 2001. 558 с.
11. *Барт Р.* Мифологии / Пер. с фр., вступ. ст. и коммент. С. Зенкина. М.: Акад. проект, 2008. 351 с.
12. *Мамардашвили М. К.* Введение в философию // Мой опыт не типичен: сборник статей и выступлений. СПб.: Азбука, 2000.

13. *Кассирер Э.* Философия символических форм. Т. 1: Язык / Э. Кассирер. М.; СПб.: Унив. кн., 2001. 271 с.
14. *Кассирер Э.* Техника политических мифов / Ред. А. А. Ананьев. М., 1993.
15. Результати загальнонаціонального опитування Фонду “Демократичні ініціативи” ім. Ілька Кучеріва [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dif.org.ua/article/referendumshchodo-vstupu-do-natobuv-bi-vigraniy-rote-tse-pitannya-dilit-ukrainu>
16. Рада скасувала позаблоковий статус України // Європейська правда. 2014. 23 грудня. Режим доступу: <http://www.euointegration.com.ua/news/2014/12/23/7029095/>
17. *Büscher G., Gaugele J.* Poroschenko: Lockerung der Russland-Sanktionen gefährlich [Електронний ресурс] / Berliner Morgenpost, 02.02.2017. Режим доступу: <https://www.morgenpost.de/politik/ausland/article209473203/Ukraine-Praesident-Poroschenko-Die-Nato-ist-unverzichtbar.html>
18. *Порошенко П.* Украина готова провести реформы для достижения критериев членства в НАТО [Електронний ресурс] / Голос Америки, 10.07.2017. Режим доступу: <https://www.golos-ameriki.ru/a/tb-/3936228.html>

REFERENCES

1. Durand G. (2016). *Les Structures anthropologiques de l'imaginaire*. Paris: Dunod.
2. Durand G. (1989). *Beaux-arts et archétypes. La religion de l'art*. Paris: P.U.F.
3. Durand G. (1992). *Figures mythiques et visages de l'oeuvre: de la mythocritique à la mythanalyse*. Paris: Dunod.

4. Durand G. (1996). *Introduction à la mythologie*. Paris: Albin Michel.
5. Durand G. (1994). *L'imaginaire. Essai sur les sciences et la philosophie de l'image*. Paris: Hatier (Optiques).
6. Levi-Stross K. (1983). *Strukturnaja antropologija* [*Structural anthropology*]. Moscow: Nauka [in Russian].
7. Kravchenko V. (2009). Sotsialno-politychnyi mif yak element derzhavnoho upravlinnia v umovakh svitovoi ekonomichnoi kryzy [Socio-political myth as an element of public administration in the global economic crisis]. *Suchasna ukrainska polityka. Polityka i politolohy pro nei – Modern Ukrainian politics. Politics and political scientists about it*, (p. 150–160). Kyiv: Suchasna ukrainska polityka [in Ukrainian].
8. Zvedeni rezultaty doslidzhen Fondu “Demokratychni initsiatyvy” im. Ilka Kucheriva (PIK) [Summary of research results of the Foundation “Democratic Initiatives” Ilka Kucheriva]. (n.d.). *dif.org.ua*. Retrieved from <http://dif.org.ua/article/gromadskadumka-pro-natonoviy-poglyad> [in Ukrainian].
9. Navarija D. (2016). *Simvolicheskaja antropologija. Chelovek religioznyj i ego opyt sejashhennogo* [*Symbolic anthropology. The man is religious and his experience is sacred*]. Kyiv: Dukh i Literatura, Ukraine [in Ukrainian].
10. Losev A. (2001). *Dialektika mifa* [*The dialectic of myth*]. Moscow: Mysl [in Russian].
11. Bart R. (2008). *Mifologii* [*Mythology*]. Moscow: Akademicheskij Proekt [in Russian].
12. Mamardashvili M. (2000). *Vvedenie v filosofiju* [*Introduction to philosophy*]. Saint Petersburg: Nauka [in Russian].
13. Kassirer Je. (2001). *Filosofija simvolicheskikh form* [*Philosophy of symbolic forms*]. Saint Petersburg: Nauka [in Russian].
14. Kasirer Je. (1993). *Tehnika politicheskikh mifov* [*Technique of political myths*]. Moscow: Akademicheskij Proekt [in Russian].
15. Rezultaty zahalnonatsionalnoho opytuvannia Fondu “Demokratychni initsiatyvy” im. Ilka Kucheriva. (PIK) [The results of a nationwide survey of the Democratic Initiatives Foundation. Ilka Kucheriva]. (n.d.). *dif.org.ua*. Retrieved from <http://dif.org.ua/article/referendumshchodo-vstupudonato-buv-bi-vigraniy-prote-tse-pitannya-dilit-ukrainu>.
16. European truth (2014). European truth Rada skasuvala pozablokovyi status Ukrainy [The Council abolished Ukraine's non-aligned status]. (n.d.). *www.eurointegration.com.ua*. Retrieved from <http://www.eurointegration.com.ua/news/2014/12/23/7029095/>.
17. Büscker G. & Gaugele J. (2017). *Lockerung der Russland-Sanktionen gefährlich*. Retrieved from <https://www.morgenpost.de/politik/ausland/article209473203/Ukraine-Praesident-Poroschenko-Die-Nato-ist-unverzichtbar.html>
18. Poroshenko P. (2017). *Ukrayna hotova provesty reformy dlia dostyzhenyia kryteriyev chlenstva v NATO* [*Ukraine is ready to carry out reforms to meet the criteria for NATO*]. Retrieved from <https://www.golos-ameriki.ru/a/tb/3936228.html>